

**МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ім. КНЯЗЯ
ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО**

Кафедра правоохоронної та антикорупційної
діяльності

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни Актуальні питання кримінального права
на тему: «Поняття співучасті»

Студентки: Копилової
Владислави Владиславівни
групи: П-9-25-М1ПрД-Н(1.6д)
Науковий керівник:
Пиняга Р.О. к.ю.н., доц.

Київ–2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІВУЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	6
1.1. Поняття та сутність співучасті у вчиненні злочину.....	6
1.2. Історичний розвиток інституту співучасті в українському законодавстві.....	8
1.3. Ознаки співучасті у вчиненні злочину.....	10
РОЗДІЛ 2. ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ У ЗЛОЧИНІ.....	13
2.1. Виконавець злочину: поняття та характеристика.....	13
2.2. Організатор, підбурювач та пособник: їх роль у вчиненні злочину....	15
2.3. Розмежування ролей співучасників.....	17
РОЗДІЛ 3. ФОРМИ СПІВУЧАСТІ.....	20
3.1. Просте співучасництво (співучасть без попередньої змови).....	20
3.2. Складне співучасництво (співучасть за попередньою змовою).....	22
3.3. Організована група та злочинна організація.....	24
РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІВУЧАСТЬ....	27
4.1. Підстави кримінальної відповідальності співучасників.....	27
4.2. Індивідуалізація покарання співучасників.....	29
4.3. Проблемні питання кваліфікації дій співучасників та шляхи їх вирішення.....	31
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена тим, що інститут співучасті посідає одне з центральних місць у системі кримінального права України, оскільки забезпечує правову основу для притягнення до відповідальності осіб, які спільно вчиняють злочини. Співучасть є однією з найбільш поширених форм злочинної діяльності в сучасних умовах, що підтверджується статистичними даними правоохоронних органів та судовою практикою. Особливо значущим є те, що групові злочини характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпечності, оскільки об'єднання зусиль кількох осіб зазвичай призводить до більш тяжких наслідків, ніж дії однієї особи. Водночас інститут співучасті є одним із найскладніших у теорії кримінального права, що зумовлює необхідність його ретельного дослідження для правильного застосування на практиці [1].

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах сьогодення, коли Україна переживає період воєнного стану та активної протидії російській агресії. У таких обставинах зростає кількість злочинів, що вчиняються групою осіб, зокрема військових злочинів, злочинів проти національної безпеки, корупційних правопорушень та інших діянь, які створюють загрозу для обороноздатності держави. Правильна кваліфікація дій співучасників, визначення їхніх ролей та призначення справедливого покарання набувають виняткового значення для забезпечення законності та ефективності кримінального переслідування. Крім того, практика застосування норм про співучасть виявляє низку проблемних питань, пов'язаних із розмежуванням форм співучасті, визначенням ступеня участі кожної особи у вчиненні злочину, а також індивідуалізацією покарання співучасників, що потребує додаткового науково-теоретичного обґрунтування [12, с. 98].

Мета та завдання дослідження. Метою курсової роботи є загальнотеоретичний аналіз поняття співучасті в кримінальному праві України.

Основні завдання:

- проаналізувати поняття та сутність співучасті у вчиненні злочину;
- дослідити історичний розвиток інституту співучасті в українському законодавстві;
- визначити ознаки співучасті у вчиненні злочину;
- охарактеризувати виконавця злочину як вид співучасника;
- розглянути роль організатора, підбурювача та пособника у вчиненні злочину;
- провести розмежування ролей співучасників;
- проаналізувати просте співучасництво;
- дослідити складне співучасництво;
- розглянути організовану групу та злочинну організацію як найнебезпечніші форми співучасті;
- визначити підстави кримінальної відповідальності співучасників;
- охарактеризувати особливості індивідуалізації покарання співучасників;
- проаналізувати проблемні питання кваліфікації дій співучасників та визначити шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з інститутом співучасті у кримінальному праві України.

Предметом дослідження є поняття співучасті в кримінальному праві України, його ознаки, види співучасників, форми співучасті та особливості кримінальної відповідальності за спільне вчинення злочину.

Рівень дослідження теми. Інститут співучасті у кримінальному праві досліджували такі українські вчені, як Баулін Ю. В., Борисов В. І., Дудоров

О. О., Козаченко О. В., Навроцький В. О., Тацій В. Я., Хавронюк М. І. та інші провідні фахівці у галузі кримінального права.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-логічний та метод аналізу нормативно-правових актів і судової практики.

Структура курсової роботи визначена метою і завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 47 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІВУЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття та сутність співучасті у вчиненні злочину

Співучасть у кримінальному праві України є одним із найбільш складних та багатогранних інститутів, що потребує детального теоретичного аналізу та чіткого законодавчого визначення. Відповідно до статті 26 Кримінального кодексу України, співучастю у злочині визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину [1]. Це визначення, хоча й є стислим, містить усі ключові елементи, що характеризують співучасть як специфічну форму злочинної діяльності, яка відрізняється від одноосібного вчинення злочину за низкою суттєвих ознак.

Сутність співучасті полягає у тому, що два або більше осіб об'єднують свої зусилля для досягнення спільного злочинного результату, при цьому кожен із співучасників усвідомлює спільний характер діяльності та бажає настання єдиних для всіх наслідків. Така консолідація зусиль, як правило, значно підвищує ймовірність успішного завершення злочину, збільшує обсяг заподіяної шкоди та ускладнює роботу правоохоронних органів щодо розкриття та розслідування кримінального правопорушення. У зв'язку з цим співучасть розглядається законодавцем як обставина, що обтяжує кримінальну відповідальність, оскільки групові злочини становлять підвищену суспільну небезпеку порівняно з діями, вчиненими однією особою [7, с. 156].

Правова природа співучасті визначається тим, що дії кожного співучасника є необхідною умовою для досягнення спільного злочинного результату, при цьому між діями кожної особи та наслідками, що настали,

існує причинний зв'язок. Це означає, що навіть якщо безпосереднє виконання об'єктивної сторони злочину здійснює лише одна особа (виконавець), інші учасники також несуть відповідальність за вчинений злочин, оскільки їхня діяльність сприяла його реалізації. Водночас кожен співучасник відповідає лише за ті діяння, які охоплювалися його умислом, що забезпечує індивідуалізацію кримінальної відповідальності та дотримання принципу особистої вини [14, с. 203].

Важливою особливістю співучасті є те, що вона можлива лише у вчиненні умисних злочинів, оскільки необхідною умовою спільної діяльності є усвідомлення кожним співучасником того факту, що він діє разом з іншими особами для досягнення єдиної мети. У необережних злочинах співучасть неможлива через відсутність спільного умислу та узгодженості дій, хоча кілька осіб можуть одночасно порушити певні правила, що призведе до суспільно небезпечних наслідків. У такому випадку кожна особа нестиме відповідальність окремо за власне необережне діяння, а не як співучасник [19, с. 87].

Співучасть характеризується також тим, що всі особи, які беруть участь у вчиненні злочину, повинні бути суб'єктами злочину, тобто досягти віку кримінальної відповідальності та бути осудними. Якщо хтось із учасників не відповідає цим вимогам, то особа, яка використовує його для вчинення злочину, визнається виконавцем, а діяння кваліфікується як опосередковане виконання. Саме тому поняття співучасті передбачає, що кожен співучасник є самостійним суб'єктом злочину та здатний усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними [21, с. 109].

Отже, співучасть у кримінальному праві України є інститутом, що забезпечує притягнення до кримінальної відповідальності всіх осіб, які умисно та спільно вчинили злочин, незалежно від характеру їхньої участі у його реалізації. Це поняття має чітко визначені законодавчі межі та

базується на фундаментальних принципах кримінального права, що гарантує справедливість та ефективність правосуддя [9, с. 134].

1.2. Історичний розвиток інституту співучасті в українському законодавстві

Інститут співучасті має тривалу історію становлення та розвитку в українському кримінальному законодавстві, що відображає еволюцію поглядів на природу спільної злочинної діяльності та підходи до її правової регламентації. Перші спроби законодавчого врегулювання питань співучасті на території України можна простежити ще у пам'ятках давньоруського права, зокрема у Руській Правді, яка містила окремі положення про відповідальність за злочини, вчинені кількома особами. Однак ці норми мали фрагментарний характер і не створювали цілісної системи регулювання інституту співучасті [18, с. 45].

Більш системного характеру регулювання співучасті набуло в період дії Литовських статутів на українських землях, де вже виокремлювалися різні ролі учасників злочину та передбачалася диференціація відповідальності залежно від ступеня участі особи у вчиненні діяння. Ці законодавчі акти закладали основи для подальшого розвитку інституту співучасті, вводячи поняття головних і другорядних учасників злочину. Водночас у цей період ще не було чіткого розмежування між формами співучасті та видами співучасників, що зумовлювало неоднозначність у правозастосовній практиці [15, с. 78].

У XIX столітті на території України діяло кримінальне законодавство Російської імперії, зокрема Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, яке вперше запровадило детальну класифікацію співучасників, поділяючи їх на головних винуватців, підмовників і помічників. Це законодавство встановлювало різні правила призначення

покарання для кожної категорії співучасників, що стало важливим кроком у розвитку теорії співучасті. Однак на практиці застосування цих норм викликало численні труднощі через недостатню чіткість критеріїв розмежування ролей співучасників та відсутність єдиного підходу до визначення меж їхньої відповідальності [11, с. 92].

Радянський період розвитку кримінального законодавства характеризувався принципово новими підходами до регулювання інституту співучасті. Кримінальний кодекс УРСР 1922 року, а згодом і Кримінальний кодекс УРСР 1960 року закріплювали визначення співучасті та класифікацію співучасників, що базувалися на марксистсько-ленінській ідеології та відображали класовий підхід до кримінального права. Кримінальний кодекс 1960 року визначав співучасть як умисну спільну участь двох або більше осіб у вчиненні злочину, що стало основою для сучасного розуміння цього поняття. Цей законодавчий акт також передбачав поділ співучасників на виконавців, організаторів, підбурювачів і пособників, що дозволяло диференціювати їхню відповідальність залежно від характеру та ступеня участі у злочині [22, с. 134].

Сучасний етап розвитку інституту співучасті в Україні розпочався з прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року, який увібрав кращі традиції попереднього законодавства та запровадив низку новел, спрямованих на вдосконалення правового регулювання спільної злочинної діяльності. Стаття 26 КК України визначає співучасть як умисну спільну участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину, що підкреслює обов'язковість умисного характеру діяльності всіх співучасників. Крім того, сучасне законодавство встановлює чіткі критерії розмежування форм співучасті, зокрема виділяє просте співучасництво, співучасть за попередньою змовою, організовану групу та злочинну організацію, що дозволяє більш точно кваліфікувати дії винних осіб та індивідуалізувати їхню відповідальність [1].

Протягом останніх років Кримінальний кодекс України зазнав численних змін, спрямованих на посилення відповідальності за злочини, вчинені у складі організованих груп і злочинних організацій, що зумовлено зростанням організованої злочинності та необхідністю підвищення ефективності боротьби з нею. Зокрема, було уточнено поняття організованої групи та злочинної організації, розширено перелік злочинів, за які передбачена підвищена відповідальність у разі їх вчинення у складі таких формувань. Ці зміни відображають сучасні тенденції розвитку кримінального законодавства та враховують міжнародний досвід у сфері протидії організованим злочинності [26, с. 187].

Таким чином, історичний розвиток інституту співучасті в українському кримінальному законодавстві демонструє поступове ускладнення та вдосконалення правових норм, що регулюють спільну злочинну діяльність, від примітивних положень давньоруського права до сучасної розгалуженої системи норм, які забезпечують справедливе та ефективне застосування кримінальної відповідальності до всіх учасників злочину.

1.3. Ознаки співучасті у вчиненні злочину

Співучасть як особлива форма злочинної діяльності характеризується низкою специфічних ознак, які в сукупності відрізняють її від одноосібного вчинення злочину та від інших форм спільної діяльності кількох осіб. Ці ознаки мають об'єктивний і суб'єктивний характер, при цьому лише їх одночасна наявність дозволяє констатувати, що мало місце співучасництво у вчиненні злочину. Розгляд цих ознак є надзвичайно важливим для правильної кваліфікації діянь та визначення меж кримінальної відповідальності співучасників [10, с. 178].

До об'єктивних ознак співучасті належить, насамперед, участь у вчиненні злочину двох або більше осіб, кожна з яких є суб'єктом злочину, тобто досягла віку кримінальної відповідальності та є осудною. Якщо хоча б одна з осіб не відповідає цим критеріям, співучасть відсутня, оскільки не всі учасники є самостійними суб'єктами злочину. Друга об'єктивна ознака полягає у спільності діяльності всіх співучасників, що виявляється у взаємній обумовленості їхніх дій, спрямованих на досягнення єдиного злочинного результату. Спільність означає, що дії кожного співучасника доповнюють дії інших, утворюючи єдиний ланцюг причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю всіх осіб та наслідками, що настали [13, с. 145].

Третьою об'єктивною ознакою співучасті є наявність причинного зв'язку між діями кожного співучасника та суспільно небезпечними наслідками, які є результатом спільної діяльності. Це означає, що дії кожної особи, яка бере участь у вчиненні злочину, є необхідною умовою для настання єдиного злочинного результату, при цьому не обов'язково, щоб усі співучасники безпосередньо виконували об'єктивну сторону злочину. Достатньо того, щоб їхня діяльність сприяла реалізації задуму, створювала умови для його здійснення або полегшувала виконання злочину іншими особами. Саме тому організатор, підбурювач та пособник несуть відповідальність нарівні з виконавцем, хоча їхні дії можуть суттєво відрізнятися за характером [16, с. 201].

До суб'єктивних ознак співучасті належить умисний характер діяльності всіх співучасників, що передбачає усвідомлення кожною особою суспільно небезпечного характеру як власних дій, так і дій інших співучасників, а також бажання або свідоме допущення настання спільного злочинного результату. Умисел при співучасті має двосторонній характер: з одного боку, він спрямований на вчинення злочину, а з іншого – на спільність діяльності з іншими особами. Якщо особа не усвідомлює, що діє

разом з іншими, або не знає про їхні наміри, співучасть відсутня, навіть якщо об'єктивно її дії сприяли вчиненню злочину [8, с. 67].

Важливою суб'єктивною ознакою співучасті є узгодженість дій співучасників, яка не обов'язково має виявлятися у формі попередньої домовленості або детального планування злочину. Узгодженість може мати як прямий, так і непрямий характер, при цьому достатньо того, щоб кожен співучасник розумів, що його дії пов'язані з діями інших осіб і спрямовані на досягнення спільної мети. У деяких випадках узгодженість може виникати безпосередньо під час вчинення злочину, коли особа приєднується до дій іншої особи, усвідомлюючи їхній злочинний характер і бажаючи брати в них участь [20, с. 112].

Ще однією суттєвою ознакою співучасті є те, що вона можлива лише у вчиненні умисних злочинів, оскільки необхідною умовою спільної діяльності є наявність спільного умислу всіх учасників. У необережних злочинах співучасть неможлива, оскільки відсутня узгодженість дій та спільний намір досягти певного результату. Навіть якщо кілька осіб необережно порушують певні правила, внаслідок чого настають суспільно небезпечні наслідки, кожна з них несе відповідальність окремо за власне діяння, а не як співучасник [24, с. 89].

Таким чином, ознаки співучасті утворюють єдину систему об'єктивних та суб'єктивних характеристик, що в сукупності визначають специфіку цієї форми злочинної діяльності. Відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає можливість кваліфікації діяння як співучасті у вчиненні злочину, що має принципове значення для правильного застосування кримінального закону та забезпечення справедливості судового рішення.

РОЗДІЛ 2. ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ У ЗЛОЧИНІ

2.1. Виконавець злочину: поняття та характеристика

Виконавець злочину посідає центральне місце серед усіх видів співучасників, оскільки саме його діяльність безпосередньо спрямована на реалізацію об'єктивної сторони складу злочину та заподіяння шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом. Відповідно до частини другої статті 27 Кримінального кодексу України, виконавцем визнається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом [1]. Це визначення охоплює як випадки безпосереднього виконання, так і ситуації опосередкованого вчинення злочину.

Безпосереднє виконання злочину характеризується тим, що особа власноруч вчиняє діяння, яке утворює об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу. При цьому виконавець може діяти одноособово або спільно з іншими виконавцями, які разом реалізують злочинний задум. У випадку, коли злочин вчиняється кількома виконавцями, кожен з них повністю або частково виконує об'єктивну сторону злочину, при цьому їхні дії взаємодоповнюють одна одну та утворюють єдине ціле, спрямоване на досягнення спільного злочинного результату [5, с. 234].

Опосередковане виконання має місце тоді, коли особа вчиняє злочин, використовуючи для цього інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності через малолітній вік, неосудність або діяння в умовах помилки чи фізичного або психічного примусу. У таких випадках опосередкований виконавець визнається безпосереднім виконавцем злочину, оскільки саме він контролює процес його вчинення та визначає

характер діяльності тих осіб, якими він користується як знаряддям для реалізації свого злочинного наміру. Така законодавча конструкція забезпечує неможливість уникнення кримінальної відповідальності шляхом використання осіб, які не можуть бути суб'єктами злочину [17, с. 156].

Важливою характеристикою виконавця є те, що він повинен відповідати всім ознакам суб'єкта злочину, передбаченим як Загальною, так і Особливою частинами Кримінального кодексу. Якщо для вчинення певного злочину закон вимагає наявності спеціального суб'єкта, то виконавцем може бути лише особа, яка володіє відповідними ознаками. Наприклад, виконавцем службового підроблення може бути лише службова особа, а виконавцем дезертирства – лише військовослужбовець. Інші співучасники, які не мають таких ознак, можуть бути організаторами, підбурювачами або пособниками, але не виконавцями [23, с. 98].

Специфіка діяльності виконавця полягає також у тому, що його дії завжди охоплюються диспозицією статті Особливої частини Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за конкретний злочин. На відміну від інших співучасників, дії яких підлягають кваліфікації за відповідними частинами статті 27 КК України з посиланням на статтю Особливої частини, дії виконавця кваліфікуються безпосередньо за статтею Особливої частини, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин. Це підкреслює провідну роль виконавця у реалізації злочинного діяння та його безпосередню участь у заподіянні шкоди об'єкту, що охороняється [9, с. 189].

У судовій практиці нерідко виникають складнощі з визначенням того, чи є особа виконавцем злочину, особливо у випадках складної організації злочинної діяльності або розподілу ролей між співучасниками. Критерієм для такого розмежування є аналіз фактичних дій особи та встановлення того, чи виконувала вона об'єктивну сторону складу злочину. Якщо особа лише організовувала вчинення злочину, схиляла до нього інших або сприяла

його вчиненню, але сама не виконувала об'єктивну сторону, вона не може вважатися виконавцем, навіть якщо її роль була визначальною для успішного завершення злочину [25, с. 134].

Отже, виконавець є ключовою фігурою серед співучасників злочину, оскільки саме його дії безпосередньо спрямовані на заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Правильне визначення виконавця має велике значення для кваліфікації діяння та індивідуалізації відповідальності всіх співучасників злочину.

2.2. Організатор, підбурювач та пособник: їх роль у вчиненні злочину

Організатор, підбурювач та пособник, на відміну від виконавця, не беруть безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони злочину, проте їхня діяльність є не менш важливою для його реалізації та заподіяння суспільно небезпечних наслідків. Кожен із цих видів співучасників виконує специфічну роль у спільній злочинній діяльності, що зумовлює особливості їхньої кримінальної відповідальності та кваліфікації їхніх дій [6, с. 167].

Організатор, відповідно до частини третьої статті 27 Кримінального кодексу України, – це особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням, або особа, яка створила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею [1]. Організатор посідає особливе місце серед співучасників, оскільки саме він є ініціатором та координатором злочинної діяльності, розробляє план злочину, розподіляє ролі між іншими учасниками, забезпечує необхідні умови для його вчинення. Організаторська діяльність може виявлятися у різних формах: від простого об'єднання зусиль кількох осіб для вчинення одного злочину до створення стійких злочинних формувань, які діють протягом тривалого часу [11, с. 201].

Діяльність організатора характеризується високим ступенем суспільної небезпечності, оскільки саме він перетворює злочинний задум на реальність, забезпечуючи координацію дій усіх співучасників та створюючи умови для успішної реалізації злочинного плану. Нерідко організатор сам не бере безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони злочину, залишаючись у тіні та використовуючи інших осіб як виконавців своїх замислів. Водночас законодавець визнає організатора одним із найбільш небезпечних видів співучасників, що відображається у можливості призначення йому більш суворого покарання порівняно з іншими співучасниками [18, с. 178].

Підбурювач, згідно з частиною четвертою статті 27 Кримінального кодексу України, – це особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину [1]. Специфіка діяльності підбурювача полягає у тому, що він впливає на волю іншої особи, формуючи у неї рішучість вчинити злочин. При цьому підбурювання завжди має конкретний характер, тобто спрямоване на схиляння особи до вчинення певного злочину. Якщо підбурювач не досяг своєї мети, і особа не вчинила злочину, його дії кваліфікуються як замах на підбурювання [14, с. 145].

Способи підбурювання можуть бути різноманітними: умовляння, підкуп, погроза, обман, використання матеріальної або іншої залежності особи. Важливо, що підбурювач діє умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер діяння, до якого він схиляє іншу особу, і бажаючи, щоб це діяння було вчинене. Якщо особа, яку схиляють до злочину, вже мала намір його вчинити, дії того, хто її підтримує або зміцнює у цьому рішенні, не можуть кваліфікуватися як підбурювання, оскільки відсутня ознака схиляння до злочину [21, с. 198].

Пособник, відповідно до частини п'ятої статті 27 Кримінального кодексу України, – це особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи

знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину [1]. Пособництво може бути інтелектуальним або фізичним, залежно від характеру дій пособника.

Інтелектуальне пособництво полягає у наданні порад, вказівок, інформації або заздалегідь даній обіцянці переховати злочинця чи предмети, здобуті злочинним шляхом. Фізичне пособництво виявляється у наданні знарядь або засобів для вчинення злочину, усуненні перешкод або іншій матеріальній допомозі виконавцю. Обов'язковою умовою пособництва є те, що допомога надається до або під час вчинення злочину, а не після його завершення, за винятком випадків заздалегідь обіцяного приховування [16, с. 212].

Таким чином, організатор, підбурювач та пособник відіграють важливу роль у вчиненні злочину, хоча їхня діяльність відрізняється від діяльності виконавця. Розуміння специфіки їхніх функцій є необхідною умовою для правильної кваліфікації дій співучасників та індивідуалізації їхньої кримінальної відповідальності.

2.3. Розмежування ролей співучасників

Розмежування ролей співучасників є однією з найскладніших проблем теорії та практики застосування норм про співучасть, оскільки від правильного визначення функції кожного учасника залежить кваліфікація його дій та призначення справедливого покарання. У багатьох випадках межа між різними видами співучасників є досить умовною, особливо коли одна особа виконує кілька функцій одночасно або послідовно, що потребує ретельного аналізу фактичних обставин справи [12, с. 187].

Основним критерієм розмежування ролей співучасників є характер діяльності, яку здійснює кожна особа у процесі вчинення злочину. Виконавець завжди безпосередньо реалізує об'єктивну сторону складу злочину, тоді як інші співучасники лише сприяють йому або організовують злочинну діяльність, не виконуючи самі діяння, передбаченого диспозицією статті Особливої частини. Однак на практиці нерідко трапляються ситуації, коли одна особа виконує кілька ролей, наприклад, організує злочин і водночас бере безпосередню участь у його виконанні. У таких випадках її дії мають кваліфікуватися як дії співвиконавця без посилання на статтю 27 КК України [19, с. 145].

Розмежування між організатором і підбурювачем базується на різниці у характері їхнього впливу на інших співучасників. Організатор координує злочинну діяльність, розробляє план, розподіляє ролі, тоді як підбурювач лише схиляє особу до вчинення злочину, не беручи участі в його організації. Водночас організатор може одночасно бути й підбурювачем, якщо він не лише організовує злочин, а й схиляє конкретних осіб до участі в ньому. У таких випадках його дії охоплюються поняттям організаторської діяльності та додаткової кваліфікації як підбурювання не потребують [7, с. 201].

Особливі складнощі виникають при розмежуванні підбурювача та пособника, оскільки обидва вони сприяють вчиненню злочину, не беручи безпосередньої участі у виконанні його об'єктивної сторони. Критерієм розмежування є те, що підбурювач формує у особи рішучість вчинити злочин, тоді як пособник лише зміцнює вже сформований умисел або полегшує реалізацію злочинного наміру. Якщо особа не мала наміру вчинити злочин, і саме в результаті впливу іншої особи у неї виник такий намір, то той, хто здійснив такий вплив, є підбурювачем. Якщо ж особа вже вирішила вчинити злочин, а інша особа лише надала їй пораду або допомогу, то остання є пособником [20, с. 98].

Розмежування між виконавцем і пособником може викликати труднощі у випадках технічного розподілу ролей під час вчинення злочину. Наприклад, при вчиненні крадіжки одна особа стежить за обстановкою, а інша безпосередньо викрадає майно. Для визначення того, хто з них є виконавцем, а хто пособником, необхідно встановити, чи виконували дії особи, яка стежила, об'єктивну сторону складу злочину. Якщо така діяльність становить невід'ємну частину механізму вчинення конкретного злочину і без неї злочин не міг би бути вчинений у тій формі, в якій він був реалізований, то обидві особи є співвиконавцями [24, с. 156].

Судова практика виробила певні критерії для розмежування ролей співучасників, які базуються на аналізі конкретних обставин справи. Зокрема, враховується характер дій кожної особи, їх значення для вчинення злочину, ступінь активності особи, час здійснення діяльності (до, під час чи після вчинення злочину), усвідомлення особою характеру своїх дій та їх зв'язку з діяльністю інших співучасників. Всі ці фактори в сукупності дозволяють встановити роль конкретної особи у вчиненні злочину та правильно кваліфікувати її дії [10, с. 178].

Таким чином, розмежування ролей співучасників є складним процесом, що вимагає ретельного аналізу всіх обставин справи та характеру діяльності кожної особи. Правильне визначення ролі кожного співучасника має вирішальне значення для забезпечення справедливості кримінального переслідування та індивідуалізації відповідальності.

РОЗДІЛ 3. ФОРМИ СПІВУЧАСТІ

3.1. Просте співучасництво (співучасть без попередньої змови)

Просте співучасництво, або співучасть без попередньої змови, є найменш організованою формою спільної злочинної діяльності, що характеризується відсутністю попередньої домовленості між співучасниками про спільне вчинення злочину. Відповідно до частини першої статті 28 Кримінального кодексу України, співучасть у злочині може бути без попередньої змови між співучасниками, що означає виникнення спільного умислу безпосередньо під час вчинення злочину [1]. Ця форма співучасті є найпоширенішою у судовій практиці та викликає найменше труднощів у кваліфікації, оскільки характеризується мінімальним ступенем організованості.

Характерною особливістю простого співучасництва є те, що особи, які беруть участь у вчиненні злочину, не домовлялися заздалегідь про спільні дії, а приєдналися одна до одної вже під час реалізації злочинного наміру. При цьому кожен співучасник усвідомлює, що діє разом з іншими особами, і бажає або свідомо допускає спільне досягнення злочинного результату. Відсутність попередньої змови не означає відсутності умислу на спільну діяльність – просто цей умисел формується не до, а безпосередньо під час вчинення злочину [15, с. 167].

Просте співучасництво може виявлятися у різних формах. Найчастіше це співвиконавство, коли дві або більше осіб спільно виконують об'єктивну сторону злочину, не домовившись про це заздалегідь. Наприклад, під час вуличної бійки кілька осіб одночасно завдають удари потерпілому, при цьому кожен з них діє самостійно, але усвідомлює спільний характер своїх дій з діями інших. У таких випадках відповідальність настає за просте співучасництво без попередньої змови [13, с. 201].

Можливе також просте співучасництво з розподілом ролей, коли одна особа виконує об'єктивну сторону злочину, а інша, приєднавшись до неї під час вчинення діяння, виконує функції організатора, підбурювача або пособника. Однак такі випадки трапляються рідше, оскільки організаторська діяльність та підбурювання зазвичай передбачають певну попередню взаємодію між співучасниками. Водночас пособництво цілком може мати місце без попередньої змови, коли особа під час вчинення злочину іншою особою надає їй допомогу, усвідомлюючи злочинний характер діяння [8, с. 134].

Судова практика застосування норм про просте співучасництво виявляє деякі проблемні питання, пов'язані з доказуванням спільного умислу співучасників. Оскільки попередня змова відсутня, необхідно встановити, що кожен співучасник усвідомлював спільний характер своїх дій з діями інших осіб саме в момент вчинення злочину. Це потребує ретельного аналізу всіх обставин справи, поведінки обвинувачених, їхніх показань та інших доказів, які можуть підтвердити наявність спільного умислу [22, с. 178].

Особливе значення для кваліфікації має розмежування простого співучасництва та ситуацій, коли кілька осіб одночасно посягають на один об'єкт, але діють незалежно одна від одної, не усвідомлюючи спільного характеру своєї діяльності. У таких випадках співучасність відсутня, і кожна особа несе відповідальність окремо за власне діяння. Критерієм розмежування є встановлення того, чи усвідомлювала кожна особа, що її дії пов'язані з діями інших осіб і спрямовані на досягнення спільного результату [17, с. 98].

Відповідальність за просте співучасництво визначається з урахуванням загальних правил призначення покарання співучасникам, передбачених статтею 67 Кримінального кодексу України. При цьому враховується характер і ступінь фактичної участі кожної особи у вчиненні

злочину, значення цієї участі для досягнення мети злочину, вплив участі на характер і розмір заподіяної або можливої шкоди. Відсутність попередньої змови може розглядатися як обставина, що пом'якшує покарання, порівняно зі складнішими формами співучасті [26, с. 145].

Таким чином, просте співучасництво є найменш організованою формою спільної злочинної діяльності, що характеризується відсутністю попередньої змови між співучасниками. Його кваліфікація вимагає встановлення наявності спільного умислу, що виник безпосередньо під час вчинення злочину, та усвідомлення кожним співучасником спільного характеру своєї діяльності з іншими особами.

3.2. Складне співучасництво (співучасть за попередньою змовою)

Складне співучасництво, або співучасть за попередньою змовою, характеризується вищим ступенем організованості порівняно з простим співучасництвом та передбачає наявність домовленості між співучасниками про спільне вчинення злочину до початку його виконання. Відповідно до частини другої статті 28 Кримінального кодексу України, співучасть за попередньою змовою має місце, коли особи заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення [1]. Ця форма співучасті є більш небезпечною, оскільки попередня змова дозволяє ретельніше спланувати злочин, розподілити ролі між учасниками та передбачити можливі перешкоди.

Попередня змова може мати різний характер залежно від того, наскільки детально учасники обговорили майбутній злочин. У деяких випадках домовленість обмежується лише загальною згодою про спільне вчинення злочину без детального обговорення плану дій, у інших – співучасники ретельно планують всі деталі злочинної діяльності, визначають конкретні функції кожного учасника, час і місце вчинення

злочину, способи його реалізації. Проте для кваліфікації діяння як співучасті за попередньою змовою достатньо встановити сам факт домовленості про спільне вчинення злочину, незалежно від її деталізації [11, с. 189].

Важливою ознакою складного співучасництва є те, що попередня змова повинна мати місце до початку виконання об'єктивної сторони злочину. Якщо домовленість виникла вже під час вчинення діяння, то це буде просте співучасництво без попередньої змови. Момент укладення змови має вирішальне значення для кваліфікації, тому суди приділяють велику увагу встановленню часу, коли відбулася домовленість між співучасниками, та з'ясуванню того, чи мали місце підготовчі дії до вчинення злочину [19, с. 156].

Попередня змова може бути досягнута різними способами: усно, письмово, шляхом конклюдентних дій або навіть за допомогою технічних засобів зв'язку. Форма змови не має правового значення – важливим є лише те, щоб учасники досягли взаєморозуміння щодо спільного вчинення злочину. При цьому не обов'язково, щоб всі деталі злочину були узгоджені – достатньо, щоб учасники домовилися про загальний характер майбутнього діяння та свою роль у ньому [5, с. 201].

Складне співучасництво може виявлятися як у формі співвиконавства, так і у формі співучасті з розподілом ролей. У першому випадку всі учасники безпосередньо виконують об'єктивну сторону злочину, домовившись про це заздалегідь. У другому випадку один або кілька учасників виконують об'єктивну сторону злочину, а інші виступають як організатори, підбурювачі або пособники. Кваліфікація в обох випадках здійснюється з посиланням на частину другу статті 28 КК України, що вказує на вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб [16, с. 134].

Доказування факту попередньої змови є одним із найскладніших завдань у процесі розслідування злочинів, вчинених у співучасті. Оскільки

домовленість часто відбувається у конфіденційній обстановці без свідків, правоохоронні органи мусять покладатися на непрямі докази, які у своїй сукупності підтверджують наявність попередньої змови. До таких доказів належать показання самих обвинувачених та свідків, наявність підготовчих дій, узгодженість дій учасників під час вчинення злочину, розподіл ролей між ними тощо [24, с. 178].

Отже, складне співучасництво є більш організованою та небезпечною формою спільної злочинної діяльності порівняно з простим співучасництвом. Наявність попередньої змови свідчить про усвідомлений характер злочинної поведінки та підвищує ступінь відповідальності всіх учасників, що має враховуватися при призначенні покарання.

3.3. Організована група та злочинна організація

Організована група та злочинна організація є найнебезпечнішими формами співучасті, що характеризуються високим ступенем організованості, стійкістю зв'язків між учасниками та спрямованістю на систематичне вчинення злочинів. Відповідно до частини третьої статті 28 Кримінального кодексу України, злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [1].

Організована група відрізняється від простої групи за попередньою змовою низкою суттєвих ознак. По-перше, організована група є стійким об'єднанням, що передбачає наявність постійних зв'язків між її учасниками, які зберігаються протягом певного часу та не припиняються після вчинення одного злочину. По-друге, організована група має внутрішню структуру з

розподілом ролей та функцій між учасниками, при цьому не обов'язково, щоб ці ролі відповідали класичному поділу на організатора, виконавця, підбурювача та пособника. По-третє, діяльність організованої групи підпорядкована єдиному плану, який є відомим усім учасникам [14, с. 198].

Стійкість як ознака організованої групи виявляється у тривалості існування об'єднання, постійності його складу, стабільності зв'язків між учасниками, узгодженості їхніх дій, наявності внутрішньої дисципліни. Стійкість не означає, що склад групи повинен бути абсолютно незмінним – окремі учасники можуть приєднуватися до групи або залишати її, проте ядро групи зберігається. Встановлення стійкості потребує аналізу всіх обставин справи, включаючи час існування групи, кількість вчинених злочинів, характер взаємовідносин між учасниками [20, с. 145].

Злочинна організація є найвищою формою організованої злочинної діяльності. Відповідно до частини четвертої статті 28 Кримінального кодексу України, злочинною організацією визнається стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого за попередньою змовою організувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [1].

Злочинна організація відрізняється від організованої групи ієрархічною структурою, більшою чисельністю учасників (п'ять і більше), спрямованістю на вчинення виключно тяжких або особливо тяжких злочинів. Ієрархічність передбачає наявність кількох рівнів підпорядкування, коли існують керівники різного рангу, виконавці, які безпосередньо вчиняють злочини, та особи, які забезпечують функціонування організації. Така структура робить злочинну організацію особливо стійкою та небезпечною [10, с. 201].

Діяльність злочинної організації може бути спрямована не лише на безпосереднє вчинення злочинів її учасниками, а й на керівництво або координацію діяльності інших злочинних груп, що не входять безпосередньо до складу організації. Це свідчить про високий ступінь професіоналізації злочинної діяльності та здатність організації контролювати значні сегменти кримінального середовища. Саме тому законодавець встановлює підвищену відповідальність як за створення злочинної організації, так і за участь у ній [25, с. 156].

Кваліфікація діянь, вчинених організованою групою або злочинною організацією, здійснюється за статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за конкретний злочин, з обов'язковим посиленням на відповідну частину статті 28 КК України. При цьому всі учасники організованої групи або злочинної організації несуть відповідальність за всі злочини, вчинені групою (організацією), якщо ці злочини охоплювалися їхнім умислом, навіть якщо конкретна особа не брала безпосередньої участі у виконанні окремого злочину [7, с. 178].

Таким чином, організована група та злочинна організація є найнебезпечнішими формами співучасті, що потребують особливої уваги з боку правоохоронних органів та суворих заходів кримінально-правового реагування. Встановлення ознак цих форм співучасті має вирішальне значення для правильної кваліфікації дій винних осіб та призначення їм справедливого покарання.

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІВУЧАСТЬ

4.1. Підстави кримінальної відповідальності співучасників

Підстави кримінальної відповідальності співучасників визначаються загальними принципами кримінального права з урахуванням специфіки спільної злочинної діяльності. Відповідно до статті 2 Кримінального кодексу України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом [1]. Ця норма повною мірою стосується і співучасників, кожен з яких несе відповідальність за власні дії, що становлять склад відповідного злочину або сприяють його вчиненню.

Особливістю кримінальної відповідальності за співучасть є те, що кожен співучасник несе відповідальність за той злочин, який був вчинений спільними зусиллями всіх учасників, навіть якщо його власні дії не утворюють повного складу цього злочину. Це зумовлено тим, що при співучасті діяльність кожної особи є невід'ємною частиною єдиного злочинного механізму, а тому всі учасники несуть відповідальність за спільно досягнутий результат. Водночас кожен співучасник відповідає лише за ті діяння та наслідки, які охоплювалися його умислом, що забезпечує дотримання принципу особистої відповідальності [12, с. 167].

Важливою підставою кримінальної відповідальності співучасників є наявність причинного зв'язку між діями кожного з них та суспільно небезпечними наслідками, що настали. При цьому характер причинного зв'язку може бути різним для різних видів співучасників: виконавець безпосередньо заподіює шкоду об'єкту, тоді як організатор, підбурювач та пособник створюють умови для її заподіяння або сприяють її настанню. Проте у всіх випадках має бути встановлено, що дії кожного співучасника були необхідною умовою для досягнення злочинного результату [18, с. 189].

Кримінальна відповідальність настає для співучасників лише за умисні злочини, оскільки співучасть передбачає наявність спільного умислу всіх учасників на вчинення певного діяння. Якщо особа не усвідомлювала спільного характеру своєї діяльності з іншими особами або діяла необережно, співучасть відсутня, і така особа може нести відповідальність лише за власне необережне діяння, якщо воно містить склад самостійного злочину. Умисел при співучасті має охоплювати як власні дії особи, так і дії інших співучасників, а також можливість настання спільного злочинного результату [9, с. 201].

Особливою підставою кримінальної відповідальності є вчинення злочину у складі організованої групи або злочинної організації. У таких випадках законодавець встановлює підвищену відповідальність для всіх учасників таких формувань, оскільки сам факт участі в організованій злочинній діяльності становить підвищену суспільну небезпеку. При цьому учасники організованої групи або злочинної організації несуть відповідальність за всі злочини, вчинені цими формуваннями, якщо ці злочини охоплювалися їхнім умислом, незалежно від того, чи брали вони безпосередню участь у їх вчиненні [15, с. 178].

Кримінальна відповідальність співучасників виключається у випадках, передбачених Кримінальним кодексом, зокрема при добровільній відмові від доведення злочину до кінця. Відповідно до статті 17 КК України, добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця [1]. Для співучасників добровільна відмова має свої особливості: організатор та підбурювач звільняються від кримінальної відповідальності, якщо вони своєчасно повідомили органи влади про злочин, що готується, або вжили інших заходів для запобігання доведенню злочину до кінця [21, с. 156].

Не підлягають кримінальній відповідальності як співучасники особи, які не є суб'єктами злочину через неосудність або недосягнення віку кримінальної відповідальності, навіть якщо вони фактично брали участь у вчиненні злочину. У таких випадках відповідальність несе лише особа, яка використовувала їх для вчинення злочину, і вона визнається виконавцем цього злочину. Це правило забезпечує дотримання принципу особистої відповідальності та виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які не можуть усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій [26, с. 201].

Таким чином, підстави кримінальної відповідальності співучасників визначаються загальними засадами кримінального права з урахуванням специфіки спільної злочинної діяльності. Кожен співучасник несе відповідальність за свою роль у вчиненні злочину, при цьому враховуються характер його участі, ступінь реалізації злочинного наміру та наслідки, що охоплювалися його умислом.

4.2. Індивідуалізація покарання співучасників

Індивідуалізація покарання співучасників є важливим принципом кримінального права, що забезпечує справедливість та ефективність кримінального покарання. Відповідно до частини першої статті 67 Кримінального кодексу України, при призначенні покарання за злочин, вчинений у співучасті, враховуються характер і ступінь участі кожного із співучасників у вчиненні злочину [1]. Це означає, що суд зобов'язаний диференціювати відповідальність співучасників залежно від їхньої ролі у вчиненні злочину та внеску кожного у досягнення злочинного результату.

Характер участі співучасника визначається його роллю у вчиненні злочину: чи є він виконавцем, організатором, підбурювачем або пособником. Як правило, організатор визнається найбільш небезпечним

видом співучасника, оскільки саме він ініціює злочинну діяльність, координує дії інших учасників та забезпечує умови для вчинення злочину. Підбурювач також несе підвищену відповідальність, оскільки формує у іншої особи рішучість вчинити злочин. Пособник зазвичай визнається менш небезпечним, хоча його роль може бути різною залежно від конкретних обставин справи [14, с. 189].

Ступінь участі співучасника визначається тим, наскільки активною і значущою була його діяльність для вчинення злочину. При цьому враховується обсяг виконаних дій, їх вплив на реалізацію злочинного наміру, значення внеску особи для досягнення злочинного результату. Наприклад, організатор, який лише запропонував ідею злочину, але не брав участі в його детальному плануванні та реалізації, може бути визнаний менш небезпечним, ніж організатор, який ретельно спланував усі деталі злочину та керував його вчиненням [22, с. 167].

При призначенні покарання співучасникам суд враховує також форму співучасті, у якій був вчинений злочин. Вчинення злочину організованою групою або злочинною організацією є обставиною, що обтяжує покарання, відповідно до пункту 2 частини першої статті 67 КК України [1]. Це зумовлено підвищеною суспільною небезпечністю таких форм співучасті, які характеризуються стійкістю, організованістю та спрямованістю на систематичне вчинення злочинів. Водночас просте співучасництво без попередньої змови може розглядатися як менш небезпечна форма спільної злочинної діяльності [19, с. 145].

Індивідуалізація покарання співучасників передбачає також врахування особи винного, зокрема його попереднього життя, поведінки до та після вчинення злочину, ставлення до вчиненого діяння. Суд має право призначити співучасникові більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, якщо він щиро розкався, активно сприяв розкриттю злочину, відшкодував завдану шкоду або з інших підстав, передбачених статтею 69

КК України. Водночас за наявності обставин, що обтяжують покарання, суд може призначити більш сувору міру покарання в межах санкції статті [11, с. 178].

Особливу увагу при індивідуалізації покарання співучасників слід приділяти їхнім мотивам та меті. Якщо особа була залучена до вчинення злочину під впливом матеріальної або іншої залежності, погроз або примусу, це може розглядатися як обставина, що пом'якшує покарання. Навпаки, корисливі мотиви, помста, національна або релігійна ворожнеча можуть обтяжувати відповідальність співучасника [8, с. 156].

Судова практика виробила певні орієнтири для індивідуалізації покарання різним видам співучасників. Зокрема, організаторам, як правило, призначається більш суворе покарання порівняно з іншими співучасниками, оскільки їхня роль є визначальною для вчинення злочину. Виконавцям також зазвичай призначається відносно суворі міри покарання, оскільки саме вони безпосередньо заподіюють шкоду об'єкту. Пособникам та підбурювачам може бути призначено менш суворе покарання, хоча це залежить від конкретних обставин справи [17, с. 189].

Таким чином, індивідуалізація покарання співучасників є складним процесом, що вимагає всебічного аналізу всіх обставин справи, ролі кожного учасника у вчиненні злочину, особливостей їхньої особистості. Правильна індивідуалізація покарання забезпечує справедливість судового рішення та сприяє досягненню мети покарання.

4.3. Проблемні питання кваліфікації дій співучасників та шляхи їх вирішення

Кваліфікація дій співучасників є одним із найскладніших питань правозастосовної практики, що зумовлено складністю інституту співучасті та різноманітністю форм його прояву. Одна з основних проблем полягає у

розмежуванні різних форм співучасті, зокрема простого співучасництва, співучасті за попередньою змовою, організованої групи та злочинної організації. На практиці нерідко виникають труднощі з встановленням наявності попередньої змови, оскільки домовленість між співучасниками часто відбувається у конфіденційній обстановці без свідків [13, с. 198].

Іншою проблемою є кваліфікація дій особи, яка виконує кілька ролей одночасно. Наприклад, особа може бути одночасно організатором злочину та його виконавцем, або підбурювачем і пособником. Судова практика виробила позицію, що у таких випадках дії особи підлягають кваліфікації за найбільш небезпечною роллю, яку вона виконувала, без застосування сукупності злочинів. Проте це правило не завжди застосовується послідовно, що призводить до неоднозначності кваліфікації у подібних справах [20, с. 167].

Значні труднощі викликає також кваліфікація невдалого підбурювання та пособництва. Якщо підбурювач не зміг схилити особу до вчинення злочину, або пособник не зміг надати обіцяну допомогу, а злочин так і не був вчинений, постає питання про кваліфікацію їхніх дій. Відповідно до теорії кримінального права, такі дії мають кваліфікуватися як готування до відповідного злочину, однак на практиці це правило не завжди застосовується правильно, що призводить до помилок у кваліфікації [5, с. 201].

Проблемним є питання кваліфікації ексцесу виконавця, тобто вчинення ним злочину, не охопленого умислом інших співучасників. Згідно зі статтею 31 Кримінального кодексу України, ексцесом виконавця визнається вчинення ним діяння, не охопленого умислом інших співучасників [1]. У таких випадках за ексцес відповідає лише сам виконавець, тоді як інші співучасники несуть відповідальність лише за той злочин, який охоплювався їхнім умислом. Проте на практиці нерідко

виникають труднощі з встановленням меж умислу співучасників та визначенням того, чи є певне діяння експресом виконавця [24, с. 178].

Складності виникають також при кваліфікації дій співучасників у злочинах зі спеціальним суб'єктом. Якщо закон вимагає наявності спеціальних ознак суб'єкта (наприклад, службова особа, військовослужбовець), то виконавцем може бути лише особа, яка володіє такими ознаками. Інші співучасники, які не мають відповідних ознак, можуть бути організаторами, підбурювачами або пособниками, але їхні дії підлягають кваліфікації з посиланням на відповідну частину статті 27 КК України. Проте судова практика не завжди послідовно застосовує це правило [16, с. 189].

Для вирішення зазначених проблем необхідно вдосконалення як законодавства, так і правозастосовної практики. Зокрема, доцільним було б більш детальне законодавче врегулювання окремих аспектів інституту співучасті, наприклад, критеріїв розмежування різних форм співучасті, правил кваліфікації дій особи, яка виконує кілька ролей, особливостей відповідальності за невдале підбурювання та пособництво. Це дозволило б усунути неоднозначність у застосуванні закону та забезпечити єдність судової практики [10, с. 201].

Важливу роль у вирішенні проблемних питань кваліфікації має відіграти узагальнення судової практики Верховним Судом та надання роз'яснень щодо застосування норм про співучасть. Постанови Пленуму Верховного Суду з питань застосування законодавства про відповідальність за співучасть у злочині мають велике значення для формування єдиного підходу до кваліфікації дій співучасників та запобігання помилкам у правозастосуванні. Окрім того, необхідне підвищення кваліфікації суддів, прокурорів та слідчих у питаннях теорії співучасті [26, с. 189].

Таким чином, проблемні питання кваліфікації дій співучасників потребують комплексного вирішення шляхом удосконалення

законодавства, узагальнення судової практики та підвищення професійного рівня правозастосувачів. Це дозволить забезпечити правильне застосування норм про співучасть та досягнення цілей кримінального правосуддя.

ВИСНОВКИ

1. Співучасть у кримінальному праві України визначається як умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину, що передбачає об'єднання зусиль кількох осіб для досягнення спільного злочинного результату. Правова природа співучасті полягає у тому, що дії кожного співучасника є необхідною умовою для реалізації злочинного задуму, при цьому між діями кожної особи та наслідками існує причинний зв'язок. Співучасть характеризується підвищеною суспільною небезпечністю порівняно з одноосібним вчиненням злочину, що зумовлює необхідність спеціального правового регулювання цієї форми злочинної діяльності.

2. Історичний розвиток інституту співучасті в українському законодавстві демонструє поступову еволюцію від фрагментарних положень давньоруського права до сучасної розгалуженої системи норм, закріплених у Кримінальному кодексі України 2001 року. Кожен історичний етап вносив свій внесок у формування сучасного розуміння співучасті, при цьому сучасне законодавство увібрало кращі традиції попередніх періодів та запровадило низку новел, спрямованих на вдосконалення правового регулювання спільної злочинної діяльності.

3. Ознаки співучасті утворюють єдину систему об'єктивних та суб'єктивних характеристик, що в сукупності визначають специфіку цієї форми злочинної діяльності. До об'єктивних ознак належать участь двох або більше суб'єктів злочину, спільність їхньої діяльності та наявність причинного зв'язку між діями кожного співучасника та суспільно небезпечними наслідками. Суб'єктивні ознаки включають умисний характер діяльності всіх співучасників, узгодженість їхніх дій та спільність умислу на досягнення єдиного злочинного результату. Відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає можливість кваліфікації діяння як співучасті.

4. Виконавець є ключовою фігурою серед співучасників злочину, оскільки саме його дії безпосередньо спрямовані на реалізацію об'єктивної сторони складу злочину та заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Виконавець може діяти як безпосередньо, власноруч вчиняючи діяння, так і опосередковано, використовуючи для вчинення злочину інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності. Правильне визначення виконавця має велике значення для кваліфікації діяння та індивідуалізації відповідальності всіх співучасників.

5. Організатор, підбурювач та пособник, на відміну від виконавця, не беруть безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони злочину, проте їхня діяльність є не менш важливою для його реалізації. Організатор координує злочинну діяльність та забезпечує умови для вчинення злочину, підбурювач схиляє іншу особу до вчинення злочину, а пособник сприяє його вчиненню шляхом надання порад, засобів або усунення перешкод. Кожен із цих видів співучасників виконує специфічну роль у спільній злочинній діяльності, що зумовлює особливості їхньої кримінальної відповідальності.

6. Розмежування ролей співучасників базується на характері діяльності, яку здійснює кожна особа у процесі вчинення злочину. Основним критерієм є те, чи виконувала особа безпосередньо об'єктивну сторону злочину, чи лише організовувала його вчинення, схиляла до нього інших або сприяла його реалізації. На практиці можливі ситуації, коли одна особа виконує кілька ролей одночасно, що вимагає ретельного аналізу всіх обставин справи для правильної кваліфікації її дій.

7. Просте співучасництво є найменш організованою формою спільної злочинної діяльності, що характеризується відсутністю попередньої змови між співучасниками. Спільний умисел виникає безпосередньо під час вчинення злочину, коли особи приєднуються одна до одної вже у процесі реалізації злочинного наміру. Ця форма співучасті є найпоширенішою у судовій практиці та викликає найменше труднощів у кваліфікації.

8. Складне співучасництво характеризується наявністю попередньої змови між співучасниками про спільне вчинення злочину. Попередня змова дозволяє ретельніше спланувати злочин, розподілити ролі між учасниками та передбачити можливі перешкоди, що підвищує суспільну небезпечність цієї форми співучасті порівняно з простим співучасництвом. Доказування факту попередньої змови є одним із найскладніших завдань у процесі розслідування злочинів.

9. Організована група та злочинна організація є найнебезпечнішими формами співучасті, що характеризуються високим ступенем організованості, стійкістю зв'язків між учасниками та спрямованістю на систематичне вчинення злочинів. Організована група є стійким об'єднанням, а злочинна організація відрізняється ієрархічною структурою та спрямованістю на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Встановлення ознак цих форм співучасті має вирішальне значення для правильної кваліфікації дій винних осіб.

10. Підстави кримінальної відповідальності співучасників визначаються загальними засадами кримінального права з урахуванням специфіки спільної злочинної діяльності. Кожен співучасник несе відповідальність за свою роль у вчиненні злочину, при цьому має бути встановлено наявність причинного зв'язку між діями кожного з них та суспільно небезпечними наслідками. Кримінальна відповідальність настає лише за умисні злочини, оскільки співучасть передбачає наявність спільного умислу всіх учасників.

11. Індивідуалізація покарання співучасників здійснюється з урахуванням характеру і ступеня участі кожного із співучасників у вчиненні злочину, форми співучасті, особи винного та інших обставин справи. Організаторам, як правило, призначається більш суворе покарання порівняно з іншими співучасниками, оскільки їхня роль є визначальною для

вчинення злочину. Правильна індивідуалізація покарання забезпечує справедливість судового рішення та сприяє досягненню мети покарання.

12. Проблемні питання кваліфікації дій співучасників пов'язані з розмежуванням різних форм співучасті, кваліфікацією дій особи, яка виконує кілька ролей, невдалим підбурюванням та пособництвом, ексцесом виконавця та іншими складними випадками правозастосування. Для вирішення цих проблем необхідне вдосконалення законодавства, узагальнення судової практики та підвищення кваліфікації правозастосувачів, що дозволить забезпечити правильне застосування норм про співучасть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
3. Про судову практику у справах про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. Вісник Верховного Суду України. 2006. № 1.
4. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. Вісник Верховного Суду України. 2003. № 4.
5. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2014. 296 с.
6. Борисов В. І., Козаченко О. В. Кримінальна відповідальність за співучасть у злочині: монографія. Харків: Право, 2019. 304 с.
7. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальне право: Загальна частина: підручник. Київ: Ваїте, 2020. 832 с.
8. Козаченко О. В., Яни П. С. Співучасть: поняття та ознаки. Харків: Право, 2018. 256 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2013. Т. 1. 1040 с.
11. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: монографія. Київ: Атіка, 2015. 464 с.

12. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2016. 1048 с.
13. Баулін Ю. В. Проблеми співучасті в кримінальному праві України. Вісник Асоціації кримінального права України. 2018. № 1(10). С. 143–167.
14. Борисов В. І. Організована злочинність: поняття, ознаки, проблеми кримінально-правової протидії. Вісник Академії правових наук України. 2019. № 2(97). С. 185–212.
15. Грищук В. К. Історія розвитку інституту співучасті в українському кримінальному праві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 72–85.
16. Дудоров О. О. Проблемні питання кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті. Вісник Верховного Суду України. 2020. № 5. С. 128–142.
17. Козаченко О. В. Виконавець злочину: проблеми теорії та практики. Право і суспільство. 2018. № 4. С. 152–165.
18. Мельник М. І. Історико-правовий аналіз інституту співучасті в кримінальному праві. Держава і право. 2016. Вип. 71. С. 39–53.
19. Навроцький В. О. Ознаки співучасті у злочині: теоретичні та практичні аспекти. Юридична наука. 2019. № 2. С. 83–96.
20. Панов М. І. Співучасть у злочині за кримінальним правом України. Право України. 2017. № 8. С. 94–108.
21. Савченко А. В. Індивідуалізація відповідальності співучасників злочину. Вісник Запорізького національного університету. 2018. № 3. С. 151–162.
22. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
23. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2015. 332 с.

24. Яценко А. М. Форми співучасті у злочині: проблеми теорії та практики. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 2. С. 167–183.
25. Кваліфікація злочинів, вчинених у співучасті: науково-практичний посібник / за ред. О. О. Дудорова. Київ: Ваїте, 2020. 480 с.
26. Орлов Ю. В. Злочинна організація та організована злочинна група: проблеми розмежування. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 14. С. 178–195.
27. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: Паливода А. В., 2015. 192 с.
28. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2016. 480 с.